

РОЗВИТОК ТА КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ОРГАНІЧНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ DEVELOPMENT OF COMPETITIVE ADVANTAGES AND ORGANIC AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY

У статті зазначається, що інтенсивне сільськогосподарське виробництво супроводжується значними ризиками виснаження природних аграрних ресурсів, зростанням вартості продуктів харчування та зниженням їх якості та поживних властивостей. У сукупності це може становити загрозу продовольчій безпеці як на рівні окремих країн, так і світу загалом. У таких умовах зростає значення формування органічних підприємств, які здійснюють екологічно безпечне виробництво якісної продовольчої продукції. Визначено його ризики та конкурентні переваги. Обґрунтовано перспективи подальшого розвитку. Акцентовано позитивний вплив державної підтримки.

Ключові слова: органічні підприємства, конкурентні переваги, ризики, продовольча безпека, державна підтримка, шляхи розвитку, управління.

В статье отмечается, что интенсивное сельскохозяйственное производство сопровождается значительными рисками истощения природных аграрных ресурсов, ростом стоимости продуктов питания и снижением их качества и питательных свойств. В совокупности это может представлять угрозу продовольственной безопасности как на уровне отдельных стран,

так и мира в целом. В таких условиях возрастает значение формирования органических предприятий, осуществляющих экологически безопасное производство качественной продовольственной продукции. Определены его риски и конкурентные преимущества. Обоснованы перспективы дальнейшего развития. Акцентовано положительное влияние государственной поддержки.

Ключевые слова: органические предприятия, конкурентные преимущества, риски, продовольственная безопасность, государственная поддержка, пути развития, управления.

The article states that intensive agricultural production is accompanied by significant risks depletion of natural agricultural resources, the rising cost of food and decrease their quality and nutritional properties. This, in combination, can threaten food security at both individual countries and the world at large. In such circumstances, the importance of forming organic enterprises involved in ecological safe production of quality food products. The identified risks and its competitive advantages. Grounded prospects for further development. The attention the positive impact of government support.

Key words: organic enterprises competitive advantages, risks, food safety, government support, the development, management.

УДК 339.137.2

Новак Н.П.

к.е.н., докторант
Херсонський державний
аграрний університет

Постановка проблеми. Продовольче забезпечення та продовольча безпека населення належать до визначальних проблем соціально-економічного розвитку в національному та глобальному вимірах. В основі її вирішення лежить ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств на основі раціонального використання природних ресурсів та ресурсозбереження в інтересах теперішнього і майбутніх поколінь. Тому в останні десятиріччя все більшого значення набуває розвиток органічного виробництва продуктів харчування та підприємств, які його забезпечують. Його принципи направлені на збереження та відтворення навколишнього природного середовища та його біорізноманіття, збільшення обсягів якісного продовольства, поліпшення здоров'я та умов життєдіяльності населення.

Проте розвиток органічних аграрних підприємств супроводжується певними ризиками, викликами та обмеженнями, які необхідно враховувати в управлінні ними. Йдеться про те, які обсяги органічного виробництва можна дозволити в умовах планетарного дефіциту продовольства; для забезпечення прибутковості суб'єктів господарювання; для збалансованого розвитку аграрного ринку у вимірі «пропозиція – платоспроможний попит».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Необхідно зазначити, що вивченню органічного виробництва присвячена значна кількість фундаментальних та прикладних досліджень у сфері економіки підприємств. Серед них найбільшого поширення набули роботи С.С. Антонця, В.І. Артиш, М.В. Капштика, Л.О. Мармуль, В.В. Писаренка, В.М. Писаренка. Високо оцінюючи публікації названих авторів, доцільно вказати на необхідність продовження здійснених розробок як в означених напрямках, так і в напрямках обґрунтування галузевих особливостей органічних підприємств, фінансово-інвестиційного, інфраструктурно-логістичного забезпечення, соціальної відповідальності їх розвитку та ін. Правильно також акцентувати увагу на використанні зарубіжного досвіду розвитку органічних підприємств, їх підтримки на рівні малих та дрібних агроформувань; вивченні ємності європейського та світового аграрного ринку органічної продукції та експортного потенціалу вітчизняних органічних підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування розвитку та конкурентних переваг органічних підприємств в умовах інтенсивного ресурсокористування та загострення продовольчої проблеми, з одного боку, та необхідності забезпечення продовольчої безпеки – з іншого.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасний стан антропогенного навантаження на навколишнє середовище переконливо демонструє протиріччя між зростаючими потребами населення та обмеженими виробничими ресурсами. Боротьба із забрудненням довкілля стає однією з глобальних проблем людства. Проблеми зниження антропогенного навантаження на біосферу переросли із локального рівня на глобальний в Україні та у світі. Забезпечення сталого розвитку неможливе без розробки нової стратегії ведення господарства, метою якої є збалансування економічних, соціальних та екологічних процесів як усередині конкретної держави, так і на світовому рівні. В Україні технологічна оснащеність промисловості та сільського господарства недостатньо враховує їхній вплив на стан навколишнього природного середовища, що призводить до екологічної кризи. Одним із можливих шляхів розв'язання екологічних проблем є обмеження тих видів господарської діяльності, які їх викликають, а також упровадження нових екологічно чистих виробництв. Перехід на нові екологічно чисті технології приведе до збільшення прибутків підприємств і появи нових етичних норм, в основу яких покладені екологічні цінності. Саме такий підхід може забезпечити гармонійне співіснування суспільства та природи.

Безпека харчування є ключовим питанням провідних країн світу. У зв'язку зі значним підвищенням попиту на якісні продукти харчування у США, Канаді, країнах ЄС основним напрямом розвитку землеробства сьогодні є органічне виробництво сільськогосподарської продукції [1, с. 14]. Україна впродовж останніх 10 років теж демонструє стійку динаміку росту площ сільськогосподарських угідь, на яких ведеться сертифіковане органічне виробництво, і займає 20-е місце у списку країн із найбільшими площами органічних сільгоспугідь. Переважна більшість вітчизняних органічних господарств сертифіковані у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Львівській, Одеській, Полтавській, Тернопільській і Херсонській областях.

Сучасні аграрії стурбовані становищем, яке склалося в аграрному секторі, а саме: дедалі більше сільськогосподарських виробників, особливо на півдні України, відмовляються від застосування мінеральних добрив через відсутність бажаної прибавки врожаю та нераціонально витрачені кошти на вирощування продукції. Науково обґрунтовано, що безсистемне та надлишкове внесення мінеральних добрив, особливо в умовах недостатнього зволоження, призводить до зменшення гумусу в ґрунті [2, с. 165]. На думку експертів, відновлення родючості ґрунту, підвищення рівня здоров'я населення, особливо дітей дошкільного та шкільного віку, утримання природного біорізноманіття українських земель, можна значно покращити, якщо 10–15% українських сіль-

госпвиробників та переробників харчової продукції перейдуть на органічне виробництво.

Важливим поштовхом розвитку органічного виробництва в Україні став швейцарсько-український проект «Сертифікація в органічному сільському господарстві та розвиток ринку в Україні», що впроваджений Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія). У рамках цього проекту в 2007 р. було створено ТОВ «Органік стандарт» – перший український орган сертифікації з надання послуг у сфері органічного виробництва [3, с. 187]. Нині такі організації, як Федерація органічного руху України, консультаційний орган QueS, Retail Academy, Organic Business та ін., сприяють розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Проте попри збільшення сільськогосподарських виробників органічної продукції поширення інформації стосовно екологічного виробництва, турботу стосовно покращання споживчих якостей продуктів харчування та їх поширення на внутрішньому ринку країни, турботу стосовно покращання якості ґрунтів та охорону навколишнього середовища органічному виробництву в Україні, на думку авторів, перешкоджають такі проблеми.

– ведення основними виробниками сільськогосподарської продукції діяльності без урахування законів природовідповідного землеробства [4, с. 258]. Отримання прибутку будь-якою ціною не відповідає законам природовідповідного землеробства. Родючість ґрунту створюємо не ми за рахунок своєї діяльності (застосування різноглибинного обробітку ґрунту, внесення добрив, використання різноманітних засобів захисту рослин), а живі ґрунтові мікроорганізми та самі рослини в процесі природного ґрунтоутворення. У сприятливих умовах маса мікро- та макроорганізмів становить близько 20 т/га. Повною мірою реалізувати свій потенціал живі організми можуть за наявності їжі, причому не тільки у вигляді органічної маси, а й мульчі, за достатньої кількості вологи, повітря, певного температурного режиму та цілої низки інших, на перший погляд, незначних параметрів. Без відповідних сприятливих факторів живі організми зменшують свою чисельність, і, як наслідок, отримання високих урожаїв стає неможливим, тому дуже важливо не руйнувати, за можливості, природне середовище існування ґрунтових мікроорганізмів під час різноманітних видів обробітку ґрунту та не залишати поверхню ґрунту без рослинних решток та мульчувальних матеріалів [5, с. 28];

– хибна система аграрної освіти, а саме дезінформація суспільства і молодих спеціалістів аграрного профілю стосовно методів обробітку ґрунту, технологій вирощування сільськогосподарських культур та їх захисту від бур'янів, хвороб та шкідників. Технологія органічного виробництва вимагає наявності мульчованого покриву і змінює основну концепцію традиційної системи землеробства з

механічним обробітком ґрунту, застосуванням синтетичних добрив та засобів захисту рослин.

Збереження навколишнього середовища є першочерговим завданням усіх людей на планеті. Нині маємо великі збитки через руйнацію головного багатства України – родючого шару чорноземів. У країні майже 80% деградованих ґрунтів із утратою 50–85% родючості через дефляцію, засолення, заболочення, захаращення звалищами. Родючість ґрунтів в Україні знищено на 5 млн. га. Холдинги, які орендують паї селян, виснажують землі, щоб отримати максимум зиску. Раціональне використання ґрунтів їх не турбує. Вони не дотримуються сівозмін, із року в рік сіють соняшник і ріпак, які дають до 300% прибутку, проте вкрай виснажують землю [6]. Збереження екосистеми та її покращання можливе через проведення низки реформ в аграрній сфері. Одним із важливих завдань для держави є підтримка дрібних підприємств у веденні органічного землеробства. На сьогодні саме малі підприємства є реальними виробниками органічної продукції. Офіційному визнанню і закріпленню за малими аграрними підприємствами виробників органічної продукції в Україні завдаються перешкоди інституційно-правового і фінансово-економічного характеру.

До інституціонально-правових перешкод упровадження органічного виробництва малими формами господарювання в Україні належать:

- недосконалість відповідної законодавчої та нормативної бази, хоч головним здобутком є прийняття Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 № 425-VII. Але дія цього Закону є досить обмеженою, оскільки він вимагає прийняття багатьох підзаконних нормативно-правових актів [7];

- відсутність ефективної національної системи сертифікації для малих форм підприємництва, які є головними виробниками органічної продукції в Україні;

- відсутність високопродуктивної та енергозберігаючої техніки для виконання всіх необхідних операцій в екологічному виробництві;

- необхідність забезпечення доступу на зовнішні ринки органічної продукції малих українських виробників;

- брак належного інформаційного забезпечення (популяризація технологій органічного землеробства, екологічна освіта населення та виробників сільськогосподарської продукції);

- зниження родючості ґрунтів, поширення ерозії ґрунтів і здебільшого виробництво лише одного-двох видів органічної сільськогосподарської продукції сировинного типу, переважно зернових та олійних культур [8, с. 118];

- низька обізнаність людей щодо органічної продукції.

Серед фінансово-економічних перешкод упровадження органічного виробництва відзначимо такі:

- відсутність державної підтримки для малих агровиробників, які здійснюють виробництво екологічно чистої продукції, підтримки розвитку малих і середніх фермерських господарств у вигляді дотацій, субсидій та ін.;

- великі фінансові витрати, пов'язані з необхідністю закупівлі спеціальної техніки й обладнання;

- відсутність дійового механізму страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві.

Відсутність державної підтримки та інструментів стимулювання виробників органічної продукції на адміністративному рівні також значно знижує потенціал розширення органічного виробництва в нашій країні [9, с. 209]. Недотримання суспільством та сільгоспвиробниками природоохоронного законодавства спричинює погіршення екологічного стану навколишнього середовища та здоров'я населення, тому слід кожному виробнику починаючи з малого приватного господарства дотримуватися основних законів збереження природи і передбачити фінансові інструменти регулювання їх порушення.

На думку експертів, подальший розвиток органічного агровиробництва та загальне поглиблення екологізації всього сільського господарства здатні оздоровити людство в цілому. Психологічне неприйняття користувачами нової інформації ведення господарчої діяльності за дідівським принципом, зокрема на основі національного менталітету та вкорінених консервативних поглядів.

В Україні розроблена концепція державної Програми розвитку органічного виробництва [10]. Метою Програми є забезпечення сталого розвитку аграрного комплексу України шляхом розвитку та підтримки ведення органічного виробництва як одного з пріоритетних напрямів реалізації державної аграрної політики, спрямованого на збереження та поліпшення родючості ґрунтів; забезпечення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції в умовах інтеграції України у світовий економічний простір; сприяння збереженню здоров'я нації шляхом забезпечення населення якісними та безпечними сертифікованими органічними як продуктами харчування, так і іншими товарами; охорону навколишнього середовища та збереження біорізноманіття; створення належних умов для розвитку сільських територій. Органічне сільське господарство має великий потенціал для покращання економічного, соціального та екологічного стану в країні. Воно сприяє комплексному розвитку сільської місцевості та поліпшенню здоров'я населення.

Отже, в Україні існують усі передумови для розвитку та багатообіцяючого процвітання цієї важливої в наш час галузі [11, с. 7]. Для динамічного та

ефективного розвитку органічного виробництва в Україні необхідно:

- об'єднати зусилля всіх господарств, наукових та учбових закладів, переробних та інших підприємств та установ, зацікавлених у виробництві та поширенні здорової, безпечної для споживання продукції;
- поширювати культуру вирощування та споживання органічної продукції, застосовуючи досвід високорозвинених країн;
- сформувати необхідне інституціональне середовище;
- на державному рівні прийняти відповідні підзаконні акти, що дадуть виробникам змогу прозоро проходити процедуру органічної сертифікації не тільки за діючими міжнародними, але й за національними стандартами.

Висновки з проведеного дослідження. Органічне виробництво є перспективною галуззю АПК у сучасних умовах зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище та необхідності досягнення продовольчої безпеки. Для ефективного функціонування даного сегменту аграрної економіки необхідною є комплексна державна підтримка, наближення вимог української системи стандартизації до міжнародної, запровадження у практику господарювання сільськогосподарських підприємств ефективних моделей органічного виробництва, підвищення екологічної свідомості споживачів. Реалізація даних положень дасть змогу суттєво збільшити темпи розвитку вітчизняного органічного ринку, розширити асортимент органічної продукції та підвищити конкурентоспроможність продукції українських виробників на зовнішньому ринку, це – запорука забезпечення продовольчої безпеки загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Віллер Х. Світ органічного сільського господарства. Статистика та тенденції 2013 року / Х. Віллер, Дж. Лерноуд, Л. Кільхер ; пер. с англ. ; Дослідний

інститут органічного сільського господарства. – К., 2013. – 63 с.

2. Томашевська О.А. Органічне виробництво у світі: реалії та перспективи / О.А. Томашевська // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 161–164.

3. Головченко Н.М. Підвищення доходів виробників органічної продукції / Н.М. Головченко // Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / За ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К. : Четверта хвиля, 2008. – С. 186–190.

4. Коняшин А.В. Стан та перспективи розвитку органічного виробництва в Україні / А.В. Коняшин // Чисте місто. Чиста ріка. Чиста планета : збірник матеріалів форуму. – Херсон : ХТПП, 2015. – С. 257–260.

5. Мармуль Л.О. Основи органічного виробництва сільськогосподарської продукції: від виробника до споживача / Л.О. Мармуль [та ін.] // Метод. матер. з дорадництва для с.-г. виробників і населення. Серія 4 «Органічне виробництво сільськогосподарської продукції». – Ніжин, 2012. – 76 с.

6. Федерація органічного руху в Україні. Органік в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : organic.com.ua.

7. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 03.09.2013 № 425–VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.

8. Зайчук Т.О. Вітчизняний ринок екологічно чистих продуктів харчування та шляхи його розвитку / Т.О. Зайчук // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 4. – С.114–125.

9. Чухліб Ю.О. Стан розвитку органічного виробництва в Україні й Полтавській області та перспективи його дослідження / Ю.О. Чухліб // Вісн. Полтавської держ. аграр. академії. – 2012. – № 2. – С. 207–211.-

10. Концепція державної Програми розвитку органічного виробництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.organic.com.ua.

11. Ігнатенко М.М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності / М.М. Ігнатенко // Економіка і фінанси. – Дніпропетровськ, 2015. – № 12. – С. 4–11.